

Міщенко Марина Миколаївна
старший викладач кафедри етики, естетики та історії культури
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків

СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ ТА СВІТОГЛЯДУ ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ (ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ПИТАННЯ)

*«Віра благодатна по всій землі розповсюдилась і до нашого народу
руського дійшла. І озеру закону висохло, євангельське ж джерело
наводнилося і всю землю покрило і до нас розлилось... У порожній і
посохлій землі нашій, ідольською спекою висушеній, раптом
джерело заструмилося євангельське, напуваючи усю землю нашу».*

Іларіон Київський

Християнську мораль можна визначити як систему моральних уявлень, понять, норм, відчуттів, що пов'язані з положеннями християнського віровчення. Норми та правила моралі скеровують поведінку, регулюють взаємовідносини між людьми – і в сім'ї, і в суспільстві. Християнські заповіді є загальнолюдськими за їх моральним значенням, сьогоднішня світська мораль та етика спираються саме на них через ті вічні правила, що стосуються кожної людини. Вони є універсальними – як то життя, свобода, реалізація: справжньою мораллю є людяність та гуманізм. *Становлення культури Київської Русі* напряду пов'язане з формуванням цінностей та нового світогляду на основі християнських ідеалів. Про це свідчать літературні пам'ятки періоду Київської Русі, автори яких в своїх творах фіксують моральні принципи того часу та підкреслюють їх християнську основу. *Актуальність* їх дослідження пов'язана з вивченням витоків та засад сучасних моральних норм українського народу, причин втрати моральності і можливостей її відновлення (в тому числі і шляхом повернення до релігійно-моральних засад слов'ян доби середньовіччя, що дала історії культурні здобутки високого рівня).

Християнська етика визначає моральні орієнтири людської буття. Поведінка людини заснована на християнському віровченні про природу та призначення людини, його відносини з Богом, природою, іншими людьми. Витоки християнської етики – це життя Ісуса Христа, заповіді, проповіді, діяння і Христа, і його учнів, апостолів, Отців церкви. Християнський світогляд сформував особливу систему *етику любові*, фундатором якої є Ісус Христос. Християнський ідеал людини та правильного життя – це взірець, достойний для слідування. Питання *цінностей* в християнстві – вищих та абсолютних цінностей як істина, добро, краса – мають свій початок в Богові, а властивість їх людській душі пояснюється сутністю людини, яка є *божественним творінням*. *Любов до ближнього* – одна з важливіших заповідей християнської релігії, що регулює земне буття людини, виходячи з положення, що кожна людина –

це творіння Бога. Головна заповідь християнської моралі – бачити в кожній людині образ Христа. *Людина – вища земна цінність, носій образу Божого*. Звідси етичні принципи взаємовідносин одне з одним. Концепт любові нерозривно пов'язаний з іншими поняттям – свободи та вільного вибору (етика звернена до кожної людини і кожному пропонує власний вільний, самостійний вибір буття – слідуючи слову Божому, чи проти нього). З ідеї любові до Бога та інших людей пояснюється така чеснота як *милосердя*, котре передбачає пробачення образ, здатність до співчуття, взаємодопомоги.

На відміну від світської, християнська етика – це не лише система теоретичних принципів, *скільки способ життя*, що властивий віруючим християнам. Всі положення християнської етики невід'ємні від релігії і засновуються на *вченні Біблії* як книги, що виражає волю Бога по відношенню до людини. Людська природа зображена гріховно, та спасінням є благодать, що змінює людину, дозволяє робити їй правильний вибір і поступати за волею Бога. Найважливіша риса православної моралі – нерозривний зв'язок з призначенням людини і смыслом його життя. Смысл полягає в спасінні душі кожної людини. На відміну від світської етики, православ'я не знає автономної етики, не пов'язаної з внутрішнім життям християнина. Унікальність християнської етики міститься також в її універсальному характері – вона не обмежена християнським суспільством, а виступає загальнолюдською мораллю, значимою для всіх культур та народів. Релігія тисячі років слугує фундаментом моралі. Поява світських етичних систем пов'язана з ослабленням в тому чи іншому суспільстві релігійної віри та пошуком альтернативних джерел моральних норм. Світська етика – філософське вчення про феномени моралі, котрі безпосередньо не пов'язані з сакральним, але визначаються природними, соціальними причинами і основна відмінність від релігійної етики полягає в поясненні моралі без апеляції до божественного одкровення та втручання.

Етика Київської Русі пов'язана з визначальною подією, що сталася більш ніж десять століть тому і призвела до зміни світогляду язичницького на нове, в основі якого *християнський світогляд*. Йдеться про прийняття Руссю нової віри – християнства візантійського взірця. Слов'янські племена, що були досить розрізненими, зважаючи на великі території та поклоніння різним язичницьким богам, отримали нові соціальні цінності, що сприяло згуртуванню слов'янських племен в єдине ціле утворення – велику державу з центром у Києві. Небувалий підйом культурного розвитку в X-XII ст. безпосередньо пов'язаний з хрещенням, з культурним впливом Візантійської імперії та формуванням нових світоглядних орієнтирів та ідеалів, котрі знайшли своє втілення в мистецьких пошуках доби Київської Русі і, перш за все, в літературі.

Аналіз літературних творів дозволяє констатувати, що для свідомості Київської Русі характерно акцентування ролі і значенні *відчуттів і волі в діяльності людини, яка йде шляхом самовдосконалення*. При цьому традиційні, родом з язичництва норми моралі переосмислювалися та пристосовувалися до євангельських заповідей. Ідеалом стає моральне існування, процес самовдосконалення отримує сенс становлення, розвитку Духу. Особистість орієнтується на нього в організації своєї діяльності, він стає втіленням абсолютних цінностей, співвідноситься з поняттями абсолютного добра та досконалості.

Кирило (бл. 827- 869) і *Мефодій* (бл. 815 - 885 р.) є не лише творцями слов'янської писемності, а й перекладачами основного корпусу християнської богослужбової літератури. З ними пов'язується утвердження християнської богослужбової літератури на старослов'янській мові: вони переклали текст Святого Писання, праці багатьох візантійських богословів, проповідників, збірок висловлювань морального змісту. Ними започаткована традиція авторитету книги, просвіти та мудрості: до часу правління Ярослава Мудрого в Києві вже існувала ціла бібліотека перекладних та вітчизняних книг.

Проблемам моралі присвячений *«Ізборник 1076 р.»*. Цей твір, підписаний автором як Іоанн, є відбірками та переписами з різних книг, що формують загальний текст морального змісту. Мета створення збірки – сприяння духовному зросту людей, пояснення основних питань щодо буття людини. За формою викладення текст нагадує підручник, що має за мету етичне виховання. Не випадково *«Ізборник»* починається наголосом на важливості просвіти та розуміння книг: *«Гляди, в чім початок добрих діл – поучення святих книг. І сими, братове, подвигнімся на шлях життя, на діла їх; і навчаймося ненастанно книжних словес, творячи волю їх, як вони велять, щоб і ми стали гідні вічного життя на віки»* [2].

Лука Жидята, проповідник, живший в XI ст. (?-1059), як і Іларіон Київський, належав до книжників князя Ярослава Мудрого, турбувався про книжну просвіту, підтримував культурну політику князя. Єдиний твір, дійшовший до нас – *«Повчення до братії»* (бл. 1036 р.). В цьому творі йдеться і про символ віри, і необхідність виконання основних обов'язків християнина по відношенню до Бога, інших людей. Це – головні християнські заповіді, що ґрунтуються на десяти заповідях Мойсея та Євангелії. Лука намагається викласти простою і зрозумілою для кожного мовою найголовніші християнські принципи, котрими повинна керуватися кожна віруюча людина. Цей твір – приклад етичної проповіді, коли християнство ще тільки утверджувалося на Русі і поступово формувалася новий світогляд.

Глибокий гуманітарний, філософський зміст має *«Повчання»* (написане приблизно 1117 р.) князя *Володимира Мономаха* (1053-1125): на основі релігії як засобу духовно-практичного світу він виводить низку

моральних цінностей. Цей твір – не лише зведення високих моральних правил, а й скерування до дії, втілення в життя, тому цей твір часто називають «духовною конституцією». В «Повчанні» представлені проблеми суспільні, державні, особисті у вигляді звернень до дітей власних та до прийдешніх поколінь. Моральні положення твору є значимими і в сьогоднішні дні, йдеться про милосердя, повагу старших і благочестя, справедливе ставлення до оточуючих, самовдосконалення та навчання. Ці етичні положення мають витoki в релігії: «...Діти мої, зрозумійте, який до тебе чоловіколюбивий Бог милостивий і премилостивий. Ми, люди, грішні і смертні, і якщо нам хтось зло робить, то хочемо зтерти його і кров його пролити негайно; а Господь наш, володіючи і життям і смертю, безмірні гріхи наші терпить і аж до кінця життя нашого. ...Господь наш показав нам, як ворогів перемагати, як трьома добрими ділами позбуватися від них і перемагати їх: покаванням, сльозами і милостенею» [6].

Серед етичної думки Київської Русі особливе місце займає *«Слово про закон і благодать» митрополита Київського Іларіона (990 – 1088)*, написане між 1037 і 1050 рр. В своєму творі Іларіон підкреслює історичне наслідування та подолання обмеженості «Закону», що був лише у іудей і поширення серед інших народів не отримав (йдеться про іудейську релігію), – християнством, що поширилося по всій землі, стало надбанням всього людства. Його автор називає «Благодаттю» – універсальною, всеоб'ємлючою істиною, що заснована на моральних принципах та ідеалах. Будь-який християнин може стати сином та причасником Бога, отже, жорстке регламентування поведінки людини «Законом» неминуче змінюється вільним вибором моральних норм. Оптимізм, гуманність, впевненість в цінності людського життя – пронизують твір Іларіона.

Введення на Русі християнства спричинило суттєві ментальні зміни. З повним правом можна говорити про зміну світоглядних орієнтирів, ціннісних переваг, принципово міняються традиційні моральні цінності русичів. Мудрість Київської Русі була перш за все філософією людини, що бачила своїм завданням навчання людей в тому, як їм наблизитися до ідеалу, вподобитися Богу. Отже, формується зовсім інше, суттєво відмінне від язичницького світосприйняття, пройняте високими етнічними та моральними ідеалами у дусі християнства, що знайшло своє відображення в літературі цієї доби. Ці твори сприяли гуманізації суспільства, його соціальної гармонізації, стверджували у поведінці людей принципи моралі та етики, звернення до яких є актуальним сьогодні – і в сенсі пошуків етичних першооснов нашого суспільства, дослідження тих релігійно-етичних норм, що створили свого часу фундамент слов'янської духовності, і в сенсі їх відродження сьогодні, зважаючи на їх універсальне людське значення та кризу духовності сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев Сергей. Собрание починений. София-Логос. Словарь / Сергей Аверинцев – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 912 с.
2. Изборник Святослава 1076 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/oldukr2/oldukr58.htm>.
3. Иларион. Слово о Законе и Благодати / Сост., вступ.ст., пер. В.Я. Дерягина. – М.: Столица, Скрипторий, 1994. – 146 с.
4. Лука Жидята. Повчання архієпископа Луки до братії / Жидята Лука // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – К., 2001. – Том I. – С. 221-223.
5. Повесть временных лет / Пер. с древнерусского Д. С. Лихачева, О. В. Творогова. – СПб.: Вита Нова, 2012. – 512 с.
6. Повчання [Володимира Мономаха за Лаврентіївським списком] [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>.
7. Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 1 (XI – первая половина XIV в.). – Л.: Наука, 1987. – 493 с.
8. Толочко О. П., Толочко П.П. Київська Русь. – К., 1998. – 352 с. (Україна крізь віки, Т.4).